

İfade Özgürlüğü'nde Bir Rejim Olarak Makbüllük

bianet'in de paydaşları arasında yer aldığı AB tarafından finanse edilen #OurMedia projesi kapsamında yürütülen Genç Liderler için Medya Okuryazarlığı ve Aktivizm Akademisi, yaklaşık bir yıla yayılan atölyeler ve saha çalışmalarıyla ifade özgürlüğü, bağımsız medya, dezenformasyon ve kamusal alan gibi başlıkları farklı bağlamlarda yeniden düşünmek için alan açtı. Bu sürecin bir parçası olarak 11–13 Kasım 2025 tarihlerinde Prag'da gerçekleştirdiğimiz saha ziyareti sayesinde, medya ve sivil toplum alanında çalışan farklı aktörlerle temas kurulmasına, çeşitli kurumsal deneyimlerin yerinde gözlemlenmesine ve katılımcılar arasında ulusötesi bir tartışma zemini oluşmasına tanık olduk. Bu saha ziyareti, yalnızca farklı medya yapılarının işleyişine dair bir gözlem alanı sunmakla kalmayıp aynı zamanda içinde yaşadığımız coğrafyada giderek daralan ifade özgürlüğü alanını karşılaştırmalı bir çerçevede yeniden düşünmek için de önemli bir imkân yarattı. Medya üzerindeki baskı rejimleri, kamusal tartışma alanının kırılganlığı, yanlış bilginin dolaşımı ve bağımsız gazeteciliğin sürdürülebilirliği gibi meseleler, bu karşılaşmalar sırasında ortak sorunsalları düşünmemi sağladı. Ancak Türkiye bağlamında bu başlıklar yalnızca teorik ya da geleceğe ilişkin riskler değil; uzun süredir somut biçimlerde deneyimlenen yapısal gerçeklikler; bu yüzden size kronolojik bir şekilde bunlar oldu gibi bir anlatı kurmayacağım; bu baskıları beraber görelim istiyorum.

Bu sıkışmışlıkları daha çıplak gözle görebilmemi sağlayan saha deneyimi, farklı örnekleri tanımanın ötesinde, bu coğrafyada ifade özgürlüğünün hangi baskı mekanizmaları altında şekillendiğini yeniden tartışmak için verimli bir çapa oldu. Çünkü bugün konuşmaya çalıştığımız ifade özgürlüğü, sadece kimin konuşabildiği ile ilgili değil; kimin kamusal alanda tanınabilir bir özne olarak kabul edildiği, kimin sözünün daha en baştan tehdit ya da sapma olarak damgalandığı ve hangi toplumsal kesimlerin sistematik biçimde kırılganlaştırıldığıyla da ilgili. Bu nedenle ifade özgürlüğü, dar anlamda bir söz söyleme hakkından ibaret değil; yaşam alanlarının, örgütlenme imkânlarının ve görünürlük rejimlerinin nasıl yeniden düzenlendiğini anlamak için başvurulması gereken daha geniş bir çerçeve sunuyor. Toplumsal cinsiyet politikaları, öğrenci hareketi ve sivil toplum tam da bu kesişimden ele alınmalı; çünkü bunlar birbirinden kopuk meseleler olmaktan öte, aynı siyasal iklimin farklı yüzleri olarak birlikte düşünülmeli. İfade özgürlüğünü şemsiye bir kavram olarak tarif etmek de burada anlam kazanıyor: mesele yalnızca sözün sınırlandırılması değil, etki alanlarının, yaşam alanının ve hakkının ve kamusal mevcudiyetin kelimenin tam anlamıyla daraltılması. Derdimi daha somutlaştırmam gerekirse ortada bir temsil var, o temsil kimin temsil edilmediği ve edilemeyeceğini söyleyen bir ses; ben de o temsil zeminini kırmak istiyorum.

Yukarıda bahsi geçen daraltıcı iklimin en görünür güncel biçimlerinden biri, 2025'in "Aile Yılı" ilan edilmesiyle daha yoğun biçimde dolaşıma sokulan siyasal söylem oldu. Ancak bu söylemi yalnızca tekil ve güncel bir olay olarak okumak yetersiz. Aile etrafında örülen dil, çok ani bir muhafazakâr refleksin değil, daha uzun süredir kurulan antitoplumsal cinsiyet rejiminin güncel yoğunlaşmasının bir uzvu; dün var olmadı, sürpriz yumurtadan çıkmadı. Devlet söylemi, kamu spotları, afişler, resmi belgeler, üniversite yönetimlerine gönderilen belgeler ve kamusal kampanyalar boyunca tekrar edilen kutsal aile, hayasızca akın, cinsiyetsiz toplum

projesi gibi ifadeler, yalnızca ahlaki yargılar değil; baskıyı ve sansürü meşrulaştıran siyasal bir dilin parçaları olarakilmekilmek işleniyor. Bu dil, özellikle 19 Mart 2025 ve süregelen zamanda üniversiteler bağlamında da karşılık bulmaya devam ediyor. Dolayısıyla aile söylemi, yalnızca ev içi düzeni korumak için bir çağrı değil, kamusal alanın sınırlarını yeniden çizen ideolojik bir güç aracı haline geliyor.

Ailenin burada nasıl bir işlev gördüğüne daha yakından bakmak isterim. Kurulan diskurda aile sosyalitenin bir çekirdeği olarak değil, bunun tam aksine hangi yaşam biçimlerinin meşru, hangilerinin tehdit olarak kodlanacağını belirleyen norma dönüşüyor. Bu norma dönüşmesini nekropolitika kavramı ile düşünmeyi tercih ediyorum. Bu çerçeveden bir adım geriye gidip yasa yapıcının “Sevgili vatandaşlarım, sizi korumak için yasayı askıya alıyorum” söylemi üstünden gözden çıkarılabilecek ve çıkarılamayacak bedenleri düşünebiliriz. 13 Ocak 2025’teki Aile Yılı Tanıtım Programı’nda LGBTİ+’ların ve cinsiyetsizleştirme politikalarının aile kurumuna yönelmiş bir saldırı gibi temsil edilmesi, bunun en açık ve en çok tekrar edilen örneklerinden biri. Bu mekanizma yalnızca bir değerler siyaseti üretmiyor; hangi bedenlerin ve hangi ilişkilene biçimlerinin kamusal olarak savunulabilir sayılacağına da karar veriyor. Aileyi koruma söylemi, bu anlamda, dışlamayı örten bir dil kuruyor; koruma adı altında bastırma, ahlak adına hedef gösterme ve toplumsal düzen adına ayrımcılığı olağanlaştırma mümkün hale geliyor.

“Aile Yılı”nın etkisi, dolayısıyla, sembolik düzeyle sınırlı değil. Şubat 2025’te Mil-Diyanet Sen’in çeşitli illerde LGBTİ+ derneklerinin kapatılması için imza kampanyası başlatması, ardından yıl boyunca hak örgütlerine dönük baskıların sürmesi ve Aralık 2025’te İzmir’de Genç LGBTİ+ derneğinin kapatılması, söylem ile kurumsal müdahale arasındaki sürekliliği açıkça gösteriyor. Burada dikkat çekici olan, susturmanın çoğu zaman doğrudan yasaktan önce gelmesi. Önce ahlaki panik üretiliyor; ardından belirli topluluklar ve talepler aileye saldırı, toplumsal bozulma ya da gençliğin yozlaşması gibi kalıplarla kodlanıyor; daha sonra hukuki ve idari müdahaleler bu zemine yerleşiyor. Böylece sistematik olarak bazı öznellikler, daha konuşmadan kamusal tehdit olarak tanımlanıyor. İfade özgürlüğünün daralması da tam burada işliyor: yalnızca söz engellenmiyor, sözün sahibi de baştan gayrimeşru kınıyor.

Sivil toplum alanı da bu baskı rejiminin önemli düğüm noktalarından biri. Bir yanda aile söylemini güçlendiren, farklılıkları tehdit olarak kodlayan ve kamusal nefreti normalleştiren yapılar var. Öte yanda ise kapatma tehditlerine, hukuki baskıya, görünmezleştirmeye ve kriminalizasyon girişimlerine rağmen ayakta kalmaya çalışan hak örgütleri, inisiyatifler ve kampanya ağları bulunuyor. Nisan 2025’te gündeme gelen ve kamusal görünürlüğü doğrudan suçlaştırabilecek düzenlemeler içeren teklifin ardından farklı derneklerin, hafta komitelerinin ve bağımsız aktivistlerin kampanya gruplarında bir araya gelmesi, bu alanın ne kadar çatışmalı olduğunu gösteriyor. Ancak burada asıl dikkat çekmek istediğim, sivil toplum alanının ne kadar sıkışmış olduğu. Çünkü bugün bu alan ne sadece baskının hedefi ne de sadece özgürleşmenin sahası. Daha doğru bir ifadeyle, bu alan hegemonya mücadelesinin en yoğun biçimde yaşandığı yerlerden biri ve ifade özgürlüğü de tam burada, yalnızca hukuk metinlerinde değil, kimin görünür kalabileceği sorusunda sınıyor.

Öğrenci hareketi ve kampüs deneyimi ise bu tablonun en yakıcı katmanlarından birini oluşturuyor. 19 Mart 2025 sonrası toplumsal hareketlilik, üniversiteleri yalnızca düşünce üretiminin alanı olmaktan çıkarıp güvenlikleştirilmiş ve denetlenen mekânlar olarak yeniden görünür kıldı. Fakat öğrenci hareketini yalnızca kitlesel protestoların kronolojisi üzerinden okumak eksik kalır. Asıl dikkat çekici olan, kampüs içi baskının ve şiddetin herkese eşit dağılmaması. Kadınlar ve lubunyalar için üniversite, yalnızca derslikler ve forumlar üzerinden kurulan bir akademik alan değil; aynı zamanda hedef gösterilmenin, statüsüz bırakılmanın, dışlanmanın ve güvenlikçi müdahalenin çok daha yoğun hissedildiği bir mekâna dönüşüyor. Kampüs içindeki hareketliliği, forumları, kulüp etkinliklerini, toplanmaları, protestoları ve güvenlik mekanizmalarını birlikte okumayı öneren yaklaşım da bu nedenle önemli; baskının büyük ölçüde gündelik ve eşitsiz işlediğini gösteriyor.

Bu asimetrik baskı, kampüsün kimin için ne kadar yaşanabilir olduğu sorusunu gündeme getiriyor. Geçtiğimiz yıl Galatasaray Üniversitesi'nde Onur Haftası kapsamında planlanan Kuir Düşün etkinliğinin yönetim tarafından, YÖK'e referansla yasaklanması; Hacettepe Üniversitesi'nde LGBTİ+ hareketine karşı dilekçe çalışmasının dinî ve aile merkezli bir dille örgütlenmesi; özellikle 19 Mart sonrası kampüslerde polis, özel güvenlik ve radikal sağ saldırılarının artması, bunun yalnızca nefret örgütlenmesinin bir uvuzu olmadığını gösteriyor. Burada söz konusu olan, belirli öğrenci gruplarının sistematik biçimde daha büyük risk altına sokulması. Şiddet herkes için aynı yoğunlukta işlemiyor; bazı öğrenciler için kampüs yalnızca tartışmalı değil, doğrudan tehditkâr bir mekâna dönüşüyor. Bu nedenle öğrenci hareketini yalnızca “gençlerin itirazı” diye okumak, kampüs içindeki şiddetin yapısal ve farklılaştırılmış doğasını görünmez kılıyor.

Burada bir başka önemli nokta, öğrencilik deneyiminin kendisinin de eşitsiz biçimde kurulması. Kampüste herkes aynı koşullarda bulunmuyor; ekonomik bağımsızlığını kazanmak zorunda olan, çalışmakla okumayı aynı anda sürdürmeye çalışan çok sayıda öğrenci, forumlara ya da açık derslere katılamadığı için söz söyleme hakkından fiilen mahrum kalıyor. Bu gözlem önemli, çünkü ifade özgürlüğünü yalnızca hukuki yasaklar düzeyinde değil, maddi koşullar ve yapısal şiddet bağlamında da düşünmeyi gerektiriyor. Kampüste herkes aynı acıyı çekmiyor; herkes aynı riski almıyor; dolayısıyla herkes aynı kolaylıkla söz üretmiyor. Kadınlar ve lubunyalar sistematik biçimde daha fazla fiziksel ve duygusal şiddete maruz kalırken, ekonomik olarak kırılgan öğrenciler de kamusal söz alanlarından dışarı itiliyor. Bu pencereden bakıldığında öğrenci hareketi, yalnızca politik bir itiraz alanı değil; eşitsizliğin bedenlere ve zamanlara farklı biçimlerde dağıldığı bir mücadele sahası haline geliyor.

Tam da buradan üniversiteyi nötr bir eğitim mekânı olarak değil, tanınabilir ve tanınamaz özne biçimlerini ayıran bir eşik olarak düşünmek gerekebilir. Kulüplerin tanınmaması, etkinliklerin engellenmesi, öğrencilerin sürekli askıya alınma ya da hedef gösterilme korkusuyla hareket etmek zorunda bırakılması, ifade özgürlüğünün kampüs içinde yalnızca içerik düzeyinde değil, varoluş düzeyinde de sınırlandırıldığını gösteriyor. Öğrencilerin bir araya gelme, kendilerini adlandırma, kolektif söz üretme ve dayanışma kurma kapasiteleri baskı altına alındığında, bastırılan şey yalnızca muhalif söylem olmuyor; aynı zamanda alternatif toplumsal gelecek

tahayyülleri de bastırılmış oluyor. Üniversite, bu anlamda, yalnızca bilgi üretiminin değil, aynı zamanda kabul edilebilir yurttaşlığın da sınındığı bir mekâna dönüşüyor.

Burada “Aile Yılı” etrafında kurulan normatif siyaset ile kampüs rejimi arasında güçlü bir süreklilik var. Aile söylemi nasıl bazı yaşam biçimlerini doğal ve savunulabilir, bazılarını ise sapma, bozulma ve tehdit olarak kodluyorsa; üniversite içindeki disiplin ve güvenlik mekanizmaları da kuir, feminist, bağımsız ya da örgütlü öğrenci varlığını benzer biçimde kontrol edilmesi gereken bir unsur olarak işaretliyor. İlk bakışta biri kültürel, diğeri kurumsal iki farklı alan gibi görünse de, aslında her ikisi de kamusal meşruiyetin sınırlarını yeniden çiziyor. Aile söylemiyle kurulan ahlaki panik, kampüste yasak kararına, dilekçeye, güvenlik tehdidine ve örgütlenme hakkının daraltılmasına çevriliyor. Böylece baskı, tek bir merkezden çıkan doğrudan bir yasak olmaktan çok, hayatın farklı alanlarına yayılan bir iklim halini alıyor.

Motivasyon gibi bir sonuç yerine cümlelerimi sonlandırmak gerekirse, bugün konuştuğumuz ifade özgürlüğü sadece konuşma hakkı değil; kamusal varoluş, örgütlenme ve görünür kalma hakkını da savunmak anlamına geliyor. Bu meseleyi anlamak için baskının nasıl işlediğini aktarmak ve sıkışıklığı görünür kılmak istedim.

Işılay Embel